

РОЛЬ АКСІОМАТИЧНИХ ЗАСАД У ФОРМУВАННІ СВІТОВОГО ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті аналізуються аксіоматичні засади формування світового політико-економічного простору, досліджуються теоретико-методологічні засади концептуалізації міжнародних соціально-економічних відносин за умов ієрархічної побудови світового політико-економічного простору та підвищення власної конкурентоспроможності кожного суб'єкта господарювання.

В статье анализируются аксиоматические принципы формирования мирового политико-экономического пространства, исследуются теоретико-методологические принципы концептуализации международных социально-экономических отношений в условиях иерархического построения мирового политико-экономического пространства и повышения собственной конкурентоспособности каждого хозяйствующего субъекта.

In the article axiomatic principles in formation of the world political and economic space have been analyzed, theoretical and methodological principles of conceptualization of international socio-economic relations in conditions of hierarchical building of the world political and economic space and growth of each business entity's own competitiveness have been researched.

Ключові слова: аксіоматичні засади, світовий політико-економічний простір, міжнародні соціально-економічні відносини, конкурентоспроможність суб'єкта господарювання.

У сучасному соціально-економічному знанні домінує уявлення про людського індивіда як учасника певної інтерсуб'єктивної форми життя, оскільки будь-яка трудова діяльність є головним чинником соціалізації людини відповідно до існуючих у суспільстві цінностей та норм. Це відчутно збільшує можливості економічних цінностей в регулюванні відносин міжнародної влади й значно піднімає їх в ієрархії ресурсів розвитку глобального світового господарства.

Суттєво, що сучасний процес глобалізації є багатофакторним системним процесом, розвиток якого пояснюється складною взаємодією економічних, політичних, правових, ментально-культурних та загальноцивілізаційних чинників. Саме тому зростає увага до аксіоматичних засад у формуванні світового політико-економічного простору.

Вивченню проблем формування світового політико-економічного простору присвячені праці таких авторів, як С.Амін, Дж.Аррічі, В.Базилевич, У.Бек, І.Валлерстайн, А.Гальчинський, В.Геєць, А.Гриценко, В.Демент'єв, П.Друкер, М.Кастельс, Г.Колодко, О.Корнійчук, В.Корнівська, В.Мау, Р.Нуреев, М.Портер, К.Перес-Перес, А.Пороховський, Д.Сакс, А.Соломонос, В.Тарасевич, Е.Тоффлер, Ф.Утар, А.Філіпенко, М.Хірок, О.Шнипко та інші.

У сучасній науковій літературі широко висвітлюються процеси зростання взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн та їх економік, особливості макроекономічної політики у світлі формування глобальної рівноваги, глобальне виробництво, обмін і споживання в національних економіках і на всесвітньому ринку.

Водночас, враховуючи механізм глобального ринкового саморегулювання,

особливо актуальним є аналіз взаємозалежності суб'єктів господарювання в умовах глобальних перетворень, пошук мінімізації трансакційних витрат та можливостей використання конкурентних переваг глобальних економічних структур, включаючи соціальну сферу, політику, культуру, екологію, безпеку тощо. Актуальності також набуває новий підхід до пізнання минулого в його соціальній цілісності (тотальності) світового господарства. Звідси впливає надзвичайне розширення предметного поля процесів трансформації національних та регіональних економічних систем у світовому політико-економічному просторі.

Метою статті є аналіз аксіоматичних засад у формуванні світового політико-економічного простору, дослідження теоретико-методологічних засад концептуалізації міжнародних соціально-економічних відносин за умов ієрархічної побудови світового політико-економічного простору та підвищення власної конкурентоспроможності кожного суб'єкта господарювання.

Використання принципу ієрархізації у накресленні світової структури суспільства є досить усталеною традицією. Зокрема, принципи ієрархічної будови суспільства зазнали докладної розробки у працях Р.Арона, Ф.Бастіа, Д.Белла, І.Вернадського, Дж.К.Гелбрейта, Е.Денісона, Ф.Еджуорта, Ф.Енгельса, Дж.М.Кейнса, М.Кондратьєва, Т.Мальтуса, К.Маркса, А.Маршалла, Дж.Ст. Мілля, У.Мура, В.Ойкена, В.Парето, С.Подолінського, І.Пригожина, Д.Рікардо, А.Сміта, П.Сорокіна, А.Тойнбі, М.Туган-Барановського, М.Фрідмена, Ф.Хайєка, Й.Шумпетера та ін.

Визначальною у цьому процесі виявляється наявність у системі взаємодії та змагання двох протилежних начал: такого, що нарощує неоднорідності у суспільному середовищі й творить на їхній базі різноманіття цілей діяльності суб'єктів господарювання, та такого, що розсіює, розмиває неоднорідності та зумовлює впорядкованість їхньої економічної поведінки. Таким чином, саме завдяки наявності у суспільному середовищі джерела, яке творить неоднорідності, воно (середовище) є носієм різних форм майбутньої організації, полем неоднозначних шляхів розвитку, що ґрунтується на координації господарської діяльності кожного суб'єкта.

За І.Кантом, «задуми» природи визначає «невгамовний» розум, «що нездоланно спонукає людину до розвитку закладених здібностей і що не дозволяє повернутися до стану дикості й наївності, з якого він людину вивів» [1, с.167]. Проте розум – це «здібність розширювати правила й наміри використання всіх своїх сил за межами природного інстинкту» [1, с.87]. Саме відмінність рівня вираження певних характеристик у різних індивідів є властивим для суспільства як системи джерелом структуротворення, причому найзагальнішою, «скелетною» формою такого структурування, впорядкування суспільства за ознакою неоднаковості є його ієрархізація, де базові одиниці – окремі індивіди, а створені ними ієрархії мають, у свою чергу, тягіння до об'єднання в ієрархії вищого порядку («ієрархії ієрархій», найзагальніша з

яких – це, фактично, світова соціальна структура суспільства).

Саме у формі генерацій, з точки зору Х.Ортега-і-Гассета, постають зміни життєвого світовідчуття, які є вирішальними у світовому економіко-інституційному розвитку. Х.Ортега-і-Гассет розглядає кожну генерацію як «чергову інтеграцію соціального організму», як «точку опертя, від якої залежить рух історичної еволюції». Вважаючи найпринциповішим моментом у процесі зміни генерацій саме їх співіснування, взаємоперетин, Х.Ортега-і-Гассет вбачає справжній історичний зв'язок у своєрідній полеміці між генераціями, яка включає у себе не лише заперечення, а й спадковість, навчання, співпрацю, розвиток досягнутого. Зміни, які привносить у життя зміна еліти, належать саме до випадків загальної трансформації макросистеми, оскільки несуть «перетворення світу як цілого» [2, с.290].

Цю точку зору Р.Арон подав в образі влади як «міжособового та асиметричного відношення», яке формується у складній системі соціальної ієрархії [3]. Набувши статусу легітимності, влада забезпечує свою стабільність шляхом здійснення соціального контролю, головними елементами якого є норми та їхні санкції, а також цінності як духовне надіндивідне утворення. Крім того, стабільність влади забезпечена вдалим використанням неформального соціального контролю, в тому числі самоконтролю індивідів.

К.Поланьї та Н.Луман описують процеси трансформації економічних систем як перехід від «вкорінених економік» (англ. – embedded economies) чи від систем ієрархічної диференціації до систем функціональної диференціації. Вкорінена економіка слугує соціальним, політичним та релігійним цінностям (Поланьї) [4] так само, як у ієрархічно диференційній системі політика та релігія можуть визначати зміст економічних відносин (Луман) [5]. Натомість, в автономній чи функціонально диференційованій економічній системі працюють головно внутрішні механізми її розгортання, що мають спадковість і мінливість, дискретність і цілісність взаємозалежних соціально-економічних перетворень.

На думку Ю.Габермаса, соціальну реальність дедалі більше визначає експансія політичного та економічного у приватну сферу «життєсвіту». У сучасному світі економічна система «колонізує» життєвий світ, беззупинно і систематично руйнуючи «сфери дії, які залежать від соціальної інтеграції» [6, с.327].

Отже, якщо у вкоріненій чи ієрархічно диференційованій економічній системі інструменталізація ціннісних орієнтирів була наслідком об'єктивної суперечності між нормативною системою і новими тенденціями в економічній системі, то за сучасних умов інструменталізація ціннісних орієнтирів ініціюється у політичній та економічній системі соціальними акторами, наділеними необхідними для такої інструменталізації ресурсами. Тут відбувається інструменталізація самих депривованих соціальних груп [7, с.113].

За умови ієрархічної будови світового політико-економічного простору інтенсивність (енергія) вертикального інформаційного потоку залежить від

«перепаду» інтелектуальних потенціалів верхніх та нижніх структур соціуму. Вертикальний інформаційний перенос починається з імпульсу, що йде від «першої особи» в ієрархії, проходить «випробування» у верхньому (елітному) прошарку експертів, де його або відкидають, або піддають трансформації (конкретизації, доповненню, уточненню), і він стає придатним для швидкого засвоєння та подальшої переробки на рівні нормативної свідомості. При цьому інтенсивність проходження зазначеного процесу залежить від рівня нерівномірності розподілу творчих можливостей «по вертикалі». Тобто конфігурація соціального інтелекту має бути пірамідоподібною, щоб імпульс перетворювався на інформаційний потік, що розширюється. За умови «пласкої» будови соціуму він «затухає», не породжуючи ланцюжкової реакції [8, с.38].

Таким чином, відмінність ієрархізації світового політико-економічного простору полягає в тому, що суб'єкти господарювання можуть входити одночасно до великої кількості різнорівневих ієрархій, закріплюючись, у свою чергу, на їхніх різних рівнях – відбувається часткове перекриття певних ділянок ієрархій. За таких умов функціональним станом сучасного світового політико-економічного простору є стан поліієрархічності ціннісних орієнтирів діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Отже, світовий політико-економічний простір – це відносно впорядкована сукупність необмеженої кількості ієрархій різних рівнів світової системи господарювання, які, у свою чергу, входять одночасно до ієрархій інших рівнів (макро-, мезо-, мікро-), причому такі ієрархії знаходяться у стані постійних змін: зникнення, утворення, зміни конфігурацій, перехрещування. Нарешті, нерівність окремих індивідів та їхніх груп є вихідною ознакою світового політико-економічного простору, що забезпечує доцільність утручання держави у формування суспільного інтересу. У вкрай диференційованому суспільстві правила, норми та визначення продукуються з ініціативи й під тиском конкретних соціальних акторів (табл. 1). За даними світового банку у 2000-2010 роки нерівність доходів погіршилася в більшості країн і регіонів, з деякими винятками в Латинській Америці і країнах Африки на південь від Сахари. Розрив між багатими і бідними у світовому господарстві розширився за останні два десятиліття більш ніж в три чверті.

Втім, криза сучасності, що мала місце ще наприкінці ХХ століття, вразила усі сфери людського буття, що призвело до формування нового типу людини – людини споживацького суспільства. Такий тип людини, яка характеризується перш за все дефіцитом у людини життєвої енергії, втратою пам'яті ландшафту та пам'яті предків, атрофованою потребою у високоскладному та унікальному. Розв'язання глобальних соціальних проблем у сучасному світі відбувається за моделлю орієнтації на насильство як на засіб боротьби за владу на світовій арені, тобто за моделлю панування та підкорення [12, с.219].

Одним з найбільш відповідних пояснень щодо складної і мінливої структури

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

світового господарства є положення з теорії синергетики про умову підтримування суспільства як специфічного системного утворення, що прагне до подолання ентропії та до самозбереження [13]. Такий підхід є надбанням високотехнологічних «сенситивних суспільств», він дає можливість виявляти і врегульовувати внутрішні суперечності людських потреб [14, с.45], мінімізувати трансакційні витрати у межах світового політико-економічного простору.

Отже, створення сенситивного суспільства, яке, на відміну від сучасного інформаційного, буде переслідувати одночасно з технологічними ще й гуманітарні цілі, передбачає відхід від технічно-споживацької цивілізації до нової цивілізаційної парадигми, яка б визначала межі припустимої активності людини стосовно природи та відповідні їм моральні норми.

Таблиця 1

Коефіцієнти Джині, 2000–2010 рр. [10–11]

Країна	2000-2010	Ранг	Країна	2000-2010	Ранг	Країна	2000-2010	Ранг
Данія	24.7	1	Боснія і Герцеговина	36.3	51	Камбоджа	44.2	101
Японія	24.9	2	Латвія	36.3	52	Дем. Респ. Конго	44.4	102
Швеція	25.0	3	Монголія	36.6	53	Камерун	44.6	103
Норвегія	25.8	4	Узбекистан	36.7	54	Ямайка	45.5	104
Словаччина	25.8	5	Індія	36.8	55	Сальвадор	46.9	106
Чеська Республіка	25.8	6	Чорногорія	36.9	56	Мозамбік	47.1	107
Фінляндія	26.9	7	Мальдіви	37.4	57	Уругвай	47.1	108
Україна	27.6	8	Молдова	37.4	58	Мадагаскар	47.2	109
Сербія	28.2	9	Індонезія	37.6	59	Гамбія	47.3	110
Німеччина	28.3	10	Ємен	37.7	60	Конго	47.3	111
Білорусь	28.8	11	Йорданія	37.7	61	Непал	47.3	112
Хорватія	29.0	12	В'єтнам	37.8	62	Кенія	47.7	113
Австрія	29.1	13	Малайзія	37.9	63	Домініканська Республіка	48.4	114
Болгарія	29.2	14	Іран	38.3	64	Кот-д'Івуар	48.4	115
Ефіопія	29.8	15	Португалія	38.5	65	Аргентина	48.8	116
Угорщина	30.0	16	Бенін	38.6	66	Коста-Ріка	48.9	117
Вірменія	30.2	17	Мавританія	39.0	67	Зімбабве	50.1	118
Казахстан	30.9	18	Малаві	39.0	68	Кабо-Верде	50.4	119
Нідерланди	30.9	19	Малі	39.0	69	Перу	50.5	120
Бангладеш	31.0	20	Ізраїль	39.2	70	Сан-Томе і Принсіпі	50.6	121
Пакистан	31.2	21	Сенегал	39.2	71	Замбія	50.7	122
Словенія	31.2	22	Буркіна-Фасо	39.6	72	Свазіленд	50.7	123
Республіка Корея	31.6	23	Чад	39.8	73	Папуа-Нова Гвінея	50.9	124
Тимор-Лешті	31.9	24	Джібуті	39.9	74	Мексика	51.6	125
Єгипет	32.1	25	Тринідад і Тобаго	40.3	75	Чилі	52.0	126
Румунія	32.1	26	Грузія	40.8	76	Нікарагуа	52.3	127
Канада	32.6	27	Сполучені Штати	40.8	77	Лесото	52.5	128
Лаоська НДР	32.6	28	Туніс	40.8	78	Ліберія	52.6	129
Франція	32.7	29	Туркменістан	40.8	79	Суринам	52.8	130
Албанія	33.0	30	Марокко	40.9	80	Парагвай	53.2	131
Бельгія	33.0	31	Катар	41.1	81	Гватемала	53.7	132
Бурунді	33.3	32	Шрі-Ланка	41.1	82	Екватор	54.4	133
Киргизія	33.5	33	Туреччина	41.2	83	Панама	54.9	134
Таджикистан	33.6	34	Габон	41.5	84	Бразилія	55.0	135
Азербайджан	33.7	35	Китай	41.5	85	Гондурас	55.3	136
Швейцарія	33.7	36	Сінгапур	42.5	86	Болівія	57.2	137
Греція	34.3	37	Сьєрра-Леоне	42.5	87	ПАР	57.8	138
Ірландія	34.3	38	Таїланд	42.5	88	Колумбія	58.5	139
Того	34.4	39	Уганда	42.6	89	Ангола	58.6	140
Танзанія	34.6	40	Гана	42.8	90	Гаїті	59.5	141
Іспанія	34.7	41	Колишня югославська Республіка Македонія	42.8	91	Беліз	59.6	142
Польща	34.9	42	Нігерія	42.9	92	Ботсвана	61.0	143
Австралія	35.2	43	Гайана	43.2	93	Коморські острови	64.3	144
Алжир	35.3	44	Гвінея	43.3	94	Намібія	74.3	145
Гвінея-Бісау	35.5	45	Венесуела	43.4	95			
Литва	35.8	46	Гонконг, Китай	43.4	96			
Британія	36.0	47	Центральноафриканська Республіка	43.6	97			
Естонія	36.0	48	Російська Федерація	43.7	98			

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Італія	36.0	49	Нігер	43.9	99			
Нова Зеландія	36.2	50	Філіппіни	44.0	100			

Понад те, саме мораль та право І.Кант розглядає як самостійні регулятори у складі соціальних механізмів, які опосередковують суспільні відносини і які взаємодоповнюють один одного. Мораль затверджує себе через право й водночас звеличує його, надає йому високої духовної значущості. «Право є обмеження свободи кожного умовою згоди її із свободою всіх інших, наскільки це можливо за деяким загальним законом [15, с.28].

Особливою актуальністю цей підхід характеризується у взаємозв'язку «людина – держава», оскільки держава – це об'єднання множини людей, підлеглих правовим законам» [16, с.233]. Наявність держави, що гарантує підкорення правовим законам, перетворює природний стан людей на громадянське суспільство. Таким чином, для виконання вимог правового закону необхідні якісь гарантії їх здійснення у світі. Тому право повинне мати примусову силу. Носієм цієї сили є держава.

Світовий досвід свідчить, що у тих країнах, де держава приділяє постійну увагу регулюванню конкуренції, формує у широких верств підприємців та управлінців так звану «культуру конкуренції», суспільне виробництво розвивається найефективніше, в інтересах усього народу, а не окремих його представників. А там, де цим питанням не приділяють належної уваги, конкуренція набирає нецивілізованих жорстоких рис, наслідком чого є банкрутство великої кількості підприємців, антиконкурентні узгоджені дії, зловживання монопольним становищем, зростання цін та інші явища, що вкрай негативно впливають на рівень життя населення [17, с.56]. За таких умов гарантування конкурентоспроможності кожного суб'єкта господарювання передбачає захищеність його соціально-економічних інтересів та здатність держави забезпечити конкурентні переваги країни у світовому політико-економічному просторі.

Поряд з об'єктивно сущими засадами буття людини у світі, відтворюваними нею самою, формується світовий політико-економічний простір. Відбувається взаємопроникнення національних економічних систем та відповідна зміна їх структури. Внаслідок цього стверджується необхідність і доцільність концептуальної побудови узгодженого розуміння конкурентних переваг кожного суб'єкта господарювання у межах світового політико-економічного простору, що гарантує можливість альтернативного вибору. Звідси починає домінувати необхідність розмежування різних рівнів узаasadничення людини у світі. Саме тому функціональним станом сучасного світового політико-економічного простору є стан полієрархічності ціннісних орієнтирів діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Втім, нормативні системи, цінності, ідеологічні концепції визначаються життєздатністю чи політичною доцільністю і продукуються конкретними соціальними акторами. Це породжує необхідність підвищення відповідальності

суб'єктів міжнародної влади за результати прийнятих рішень. Визначальною передумовою соціальної взаємодії суб'єктів господарювання в межах світового політико-економічного простору є запобіжний механізм від узурпації міжнародної влади однією з її гілок, запобігання авторитаризму і тоталітаризму. Тому важливим чинником формування світового політико-економічного простору є побудова відповідного соціального середовища, що формує особистість.

Серед перспективних напрямків подальшої розробки цієї проблематики особливо слід визначити дослідження форм самоорганізації світового політико-економічного простору та позитивної взаємодії національних форм влади й інтеграційних наднаціональних структур за принципом спрямування до єдності та зростання різноманітності суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Кант И. Сочинения: На немецком и русском языках. Т. 1: Трактаты и статьи (1784 – 1796) / И. Кант. – М.: Камі, 1994. – 584 с.
2. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / Х. Ортега-и-Гассет; пер. с исп. Сост., предисл. и общ. ред. А.М. Руткевича. — М.: Издательство «Весь Мир», 1997. — 704 с.
3. Aron R. Macht, Power, Puissance: Prose democratique ou poesie demonique? / R. Aron // *European Journal of Sociology*. – 1964. – Vol. 1. – P. 35.
4. Поланьи К. Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи; пер. с англ. А.А. Васильева, С.Е. Федорова, А.П. Шурбелева. Под общ. ред. С.Е. Федорова. – СПб.: Алетейя, 2002. - 314с.
5. Luhmann N. Social Systems / N. Luhmann; Translated by John Bednars, Jr with Dirk Baecker. – Stanford, California: Stanford University Press, 1995. – 627 p.
6. Habermas J. The Theory of Communicative Action / J. Haberman. – Vol.2. – Polity Press, 1991. – 457 p.
7. Кондратик Л. Концептуалізація понять «моральна економіка» та «економічна моральність» в історичній та соціологічній науці / Л. Кондратик // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2008. - № 2. – С. 103 – 117.
8. Баранцева К. Трансїсторичні підстави буття еліти: соціально-філософський аспект / К. Баранцева // *Філософська думка*. – 2005. - № 1. – С. 23 – 43.
9. Офіційний сайт світового банку : <http://www.worldbank.org/>
10. Human Development Report 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <<http://hdr.undp.org/en/media/completeneew1.pdf>>
11. Human Development Report 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf>
12. Human Development Report 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf>
13. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М., 1986. – 431 с.
14. Мехеда А. Екологічна освіта на шляху до духовно-екологічної цивілізації – імператив сучасності / А. Мехеда // *Педагогічний альманах*. – 2011. - № 9. – С. 218 – 221.
15. Петкова Л. До питання про якість економічного зростання України / Л. Петкова // *Економіка України*. – 2005. - № 6. – С. 45 – 49.
16. Кант И. Об изначально злом в человеческой природе / И. Кант. Сочинения: В 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т.4. – Ч.2. – 478 с.
17. Кант И. Метафизика нравов в двух частях / И. Кант. Сочинения: В 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т.4. – Ч.2. – 478 с.
18. Филлюк Г. Конкуренентна культура в системі заходів конкурентної політики / Г. Филлюк // *Економічна теорія*. – 2011. - № 3. – С. 46 – 58.